

BEM CİNSİYET ROLÜ ENVANTERİ KADINSILIK VE ERKEKSİLİK ÖLÇEKLERİ TÜRKÇE FORMUNUN PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Zehra Yaşın DÖKMEN*

ÖZET

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin (BCRE) Kadınsılık (K) ve Erkeklik (E) Ölçeklerinin Kavuncu (1987) tarafından Türk toplumuna uyarlanan formunun psikometrik özelliklerini belirlemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. BCRE'nin faktör analizi, madde analizi, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Bunun için 989 denekten (kadınlar n=479, erkekler n=510) veri toplanmıştır. Faktör yapısını belirlemek amacıyla bütün denekler için yapılan varimax dönüşümlü temel bileşenler faktör analizi sonucunda, yorumlanabilir üç faktör bulunmuştur. Birinci faktör genel, ikinci faktör kadınsılık ve üçüncü faktör de erkeklik faktörleri olarak kabul edilmiştir. Bu sonuçlar orijinal Envanter için önerilen yapıdan farklıdır. Madde analizi sonuçları doyurucu düzeydedir. Alfa iç tutarlılık katsayısı K için .73 ve E için .75 bulunmuştur. Kadınlarla erkeklerin K ve E toplam puanları arasında anlamlı farklılık olduğu ve kadınsı ve erkeksi oranının kadınlarda ve erkeklerde farklı olduğu belirlenmiş ve bu sonuçlar geçerlik için kanıt olarak değerlendirilmiştir. Ölçeklerin normlarını belirlemek için 1762 denekten veri toplanmıştır. K medyanı 111 (5.55); E medyanı 104 (5.20) bulunmuştur. Çalışmanın bulguları literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bem Cinsiyet Rolü Envanteri (BCRE), BCRE'nin geçerlik ve güvenilirliği.

The Turkish Version of the Bem Sex Role Inventory Abstract

This study investigated some characteristics of the Bem Sex Role Inventory (BSRI) adapted into Turkish by Kavuncu (1987). With this purpose, 40 BSRI items (20 masculine and 20 feminine) were administered to 479 females and 510 males to determine factorial structure, item properties, validity and reliability of the BSRI. To determine the factorial structure of the BSRI for combined sexes, 20 masculine and 20 feminine items were subjected to principal component analysis by varimax rotation. It was found that the three factors were interpretable. It was concluded that the first factor was general, the second was femininity and the third was masculinity. Accordance to this results, this factorial structure is different from original BSRI. Results of the item analysis were satisfactory. Cronbach alpha coefficients were .73 for Femininity Scale and .75 for Masculinity Scale. It was found that males scored significantly higher on masculinity than females, and females scored significantly higher on femininity than males, and also it was found that there are significant differences between the ratios of feminine and masculine sex roles in males and

* A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü.

females. To compute femininity and masculinity medians, the data from 1762 participants (859 females and 903 males) were examined, and it was found 111 (5.55) for femininity scores and 104 (5.20) for masculinity scores. The results were discussed in accordance with the literature.

Key Words: The Turkish version of the Bem Sex Roles Inventory (BSRI), validity and reliability of BSRI.

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri Kadınsılık ve Erkeklik Ölçekleri Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri*

Geleneksel cinsiyet rolü yaklaşımı ve ölçekleri, kadınsılığı ve erkeksiliği, bir ucunda aşırı erkeksilik diğer ucunda da aşırı kadınsılık bulunan tek bir boyut olarak ele aldıkları için eleştirilmiştir (Constantinople 1973). Bu yaklaşımın sorgulanması, yeni ölçeklerin geliştirilmesini sağlamıştır ve kadınsılık ve erkeksiliğin birbirinden bağımsız iki boyutlu bir yapı gösterdiği ileri sürülmüştür. Sandra L. Bem (1974), Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'ni (BCRE) bu yaklaşıma göre geliştirmiştir. Bu envanter, cinsiyet rollerinin belirlenmesinde kullanılan en popüler ölçektir (Wong, McCreary ve Duffy, 1990).

Bem (1974), Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'ni (BCRE) geliştirirken önce 400 kişilik özelliği belirlemiştir. Bunların yarısı olumlu değeri olan ya kadınsı ya da erkeksi özelliklerdir, diğer yarısı da nötr değeri olan ne kadınsı ne de erkeksi özelliklerdir. Bu özellikler bağımsız hakemler (üniversite öğrencileri) tarafından değerlendirilerek toplumun kadınlar için ve erkekler için daha uygun bulunduğu özellikler belirlenmiştir. Bunlar içinden istatistiksel olarak seçilen 20 kadınsı özellik Kadınsılık Ölçeğini (K), 20 erkeksi özellik de Erkeklik Ölçeğini (E) oluşturmuştur. İstatistiksel olarak ne kadınlar için ne de erkekler için uygun bulunduğu belirlenen özelliklerden 20'si de Sosyal Beğenirlik Ölçeğini oluşturmuştur. Bu son ölçeği oluşturan özellikler nihai değerlendirmeye katılmayan dolgu maddeleri olarak ele alınmaktadır, son zamanlarda da nadiren kullanılmaktadır. Envanterin kısa formu da geliştirilmiştir (Bem 1981) ve psikometrik özelliklerinin daha güçlü olduğu belirtilmektedir (Bem 1981, Campbell ve ark 1997, Martin ve Ramanaiah 1988).

BCRE yaygın kullanımı olan bir ölçek olmakla birlikte çeşitli yönleri ile eleştirilmiştir. Ölçeğin puanlama yöntemi, kuramsal temeli, androjen kavramı sorgulanmış ve bazı öneriler getirilmiştir (Locksley ve Colten 1979, Pedhazur ve Tetenbaum 1979, Spence ve Helmreich 1979, Strahan 1975). Bem, androjenliğin androjen ve belirsiz cinsiyet rollerini içerdiği yönündeki eleştirilerden yararlanmış (Bem 1977) ancak BCRE'nin kuramsal temeli olmayışı eleştirilerine karşı çıkmıştır (Bem 1979). Bu tartışmalara karşın sık kullanılan bu ölçek üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmaktadır ve cinsiyet rollerinin belirlenmesinde çoklukla bu ölçek kullanılmaktadır.

Çok sayıda araştırmacı BCRE'nin geçerliği, faktör yapısı ve kültürler arası geçerliği üzerinde durmuştur. BCRE'nin geçerliğine ilişkin ilk çalışmalar Bem ve arkadaşları tarafından yapılmış ve toplumsal cinsiyet şeması kuramının öngördüğü gibi cinsiyetleri ayırtmış (sex-typed) bireylerin bilgisi toplumsal cinsiyet şemasına göre işlemeye daha yatkın oldukları gösterilmiştir (Bem 1975, Bem ve Lenney 1976, Bem ve ark 1976). Başka bir yapı geçerliği çalışmasında (Schmitt ve Millard 1988) da, BCRE'nin şematik olanlarla olmayanları ayırmada geçerli bir ölçek olduğu (yapı geçerliğinin olduğu) bulunmuştur. Wong ve ark (1990) tarafından yapılan bir araştırmada ise BCRE'nin güvenilir olduğu ileri sürülmüş fakat Bem'in kadınsılık ile erkeksiliğin birbirinden bağımsız (ortogonal) birer yapı oldukları iddiası sorgulanmıştır. Myers ve Gonda (1982) ise, görgül bir geçerlik sınavında, BCRE'nin yönergelerin (tipik ya da ideal birinin, bir başkasının ya da kendinin değerlendirilmesinin istendiği farklı yönergelerin) verilen cevapları büyük ölçüde belirlediğini göstermişlerdir ve bunu geçerliğini tehdit olarak görmekte idiler.

BCRE'nin faktör yapısı da çeşitli araştırmalarla incelenmiştir. Gaudreau (1977) yorumlanabilir dört faktör bulmuştur ancak ölçek maddelerinin iki ortak faktörde toplandığını ve dolayısı ile kadınsı ve erkeksi kişilik özelliklerinin iki ayrı boyut olduğunu belirtmektedir. Windle ve Sinnott (1985) ise, Bem'in bağımsız iki faktör modeline uymayan sonuçlar elde etmişlerdir; erkekler için sekiz, kadınlar için dokuz faktör belirlemişlerdir. BCRE'nin faktör yapısını doğrulayıcı bir analizle inceleyen başka araştırmalarda ise kadınsılık ve erkeksiliğin bağımsız iki yapı olduğu (Campbell ve ark 1997); E'nin daha homojen bir yapısı olduğu, ama K'nın çok faktörlü

bir yapı gösterdiği (Martin ve Ramanaiah 1988) belirlenmiştir. Waters ve Popovich (1986), dört faktör bulduklarını belirtmektedirler. Bledsoe (1983), onbir faktör içinden yorumlanabilir kadınsılık ve erkeksilik olarak iki faktör belirlemiştir. Thompson (1989) ise, bir meta-analiz çalışmasında E'nin iki faktörlü ve K'dan daha karışık bir yapısı olduğunu bulmuştur. Hiller ve Philliber (1985) tarafından da BCRE maddelerinin onbir faktöre dağıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmada envanterin tek boyutlu olmadığı ama sadece kadınsılık ve erkeksilik faktörlerinin de olmadığı belirtilmekte, atılganlık ve duyarlılık olarak adlandırılan ilk iki faktörün en güçlü faktörler oldukları söylenmektedir.

BCRE'nin farklı kültürlerdeki geçerliliği de araştırılmış ve çelişkili bulgular elde edilmiştir. Wilcox ve Francis (1997), BCRE'nin kadınlarla erkekleri ayırtıcı olmadığını bildirmektedirler. BCRE'nin Fransızca formunun kullanıldığı bir çalışmada (Alain 1987) ise, ölçeğin iç tutarlılığının ve test-tekrar test güvenilirliğinin özgün ölçekle benzer olduğu ve Fransızcasının kültürlerarası çalışmalarda kullanılabilirliğini bildirilmektedir. Ward ve Sethi (1986) tarafından Malezya ve Güney Hindistan'da yapılan bir çalışmada da BCRE'nin bu iki kültür için androjenliğin ölçümünde geçerli bir ölçek olmadığı belirtilmektedir. Envanterin Malezyalılar için faktör yapısını inceleyen Maznah ve Choo (1986) ise yorumlanabilir beş faktör bulunduğundan söz etmektedirler. Zimbabwe'de yapılan bir çalışmada da (Wilson ve ark 1990), BCRE'nin yüksek güvenilirlik katsayılarına sahip olduğu, faktör geçerliğinin bulunduğu gösterilmiştir. Amerikalı ve İsraili üniversite öğrencilerinin karşılaştırıldığı bir çalışmada da (Maloney ve ark 1981), BCRE'nin K ve E ölçeklerinin iki kültürde de kadınlarla erkekleri anlamlı olarak ayırdığı gösterilmiştir. İrlandalılardan alınan veriler üzerinde yapılan bir faktör analizi sonucunda altı faktör belirlenmiş ve bunlar içinden kadınsılık ve erkeksiliğin ayrı boyutlar olarak ele alınabileceği sonucuna varılmıştır (Ryan ve ark 1987). Faulkender (1987) tarafından Güney Misssisipi Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmada, Bem'in Stanford Üniversitesi normları ile kıyaslandığında Güneyli kadınların ve erkeklerin kadınsılık puanlarının ve güneyli erkeklerin erkeksilik puanlarının daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, sonuçların bir bölümü BCRE'nin kültürlerarası ge-

çerliğini desteklerken bir bölümü de aksini göstermektedir. Ölçekle ilgili olarak hem Batı toplumlarında hem de diğer kültürlerde farklı ve çelişkili bulgular elde edilmektedir ve üzerindeki tartışmalar sürmektedir; buna karşın ölçeğin kullanımına devam edilmektedir. Çeşitli kültürlerde kullanılan ve araştırılan BCRE'nin Türk kültürüne uygunluğu ile ilgili fazla çalışma yoktur. Türk kültüründeki ayrıntılı araştırmalar, ölçeğin kültürlerarası kullanılabilirliği ile ilgili tartışmalara katkı sağlayabilir.

Gürbüz (1989) tarafından Türkiye'de yapılan bir çalışmada BCRE'nin, cinsiyete bağlı kişilik özelliklerine ilişkin kalıp yarguların (sex-trait stereotypes) bir ölçümü olarak geçerliliği sınanmıştır. Bu amaçla, ölçek maddelerinin kadınlar ve erkekler için istenirliklerine bakılmıştır ve envanterin Türk toplumunda geçerli bir kadınsılık-erkeksilik farklılaşması için iyi işleyen bir ölçek sayılabileceği yönünde veriler elde edilmiştir.

BCRE'nin Türk toplumuna uyarlaması Kavuncu (1987) tarafından yapılmıştır. Kavuncu, envanterin Türkçe çevirisini bir uzmanlar grubuna değerlendirerek Türk toplumuna uymadığı konusunda görüş birliğine varılan sıfatlar yerine, önerilen ve üzerinde görüş birliğine varılan başka sıfatları koymuştur. BCRE'nin bu Türkçe formunun geçerlik-güvenirlik çalışmaları olumlu sonuçlar vermiştir (Dökmen 1991, Kavuncu 1987). Ancak BCRE hakkında Türkiye'de daha ayrıntılı çalışmalar yapılmasına gerek vardır. Cinsiyet rollerinin belirlenmesi geçmiş bazı araştırmalar (Dökmen 1997a; Dökmen 1997b) için olduğu gibi gelecekte de çeşitli araştırma soruları için önemli olabilir. Oysa Kavuncu'nun yaptığı değişikliklerle ortaya çıkan Türkçe formunun faktör yapısı ve bazı psikometrik özellikleri bilinmemektedir. Bu araştırmanın amacı, BCRE'nin Kadınsılık (K) ve Erkeksilik (E) Ölçeklerinin Türkçe formunun faktör yapısını, psikometrik özelliklerini ve normlarını belirlemek ve yanısıra geçerliliğini ve güvenilirliğini yeniden sınamaktır. Ayrıca, BCRE'nin Türkçe formunun bir kısa formunun önerilmesi de amaçlanmıştır. Batı literatüründe BCRE'nin kısa formu hakkında olumlu sonuçlar verilmektedir (Bem 1981, Campbell ve ark 1997, Martin ve Ramanaiah 1988); Türkçe formun da kısa formunun oluşturulması ve üzerinde çalışılması yararlı olacaktır.

YÖNTEM

Denekler

Madde analizi, faktör analizi ve güvenirlik örneklemleri:

Bem Cinsiyet Rollerini Envanteri Türkçe formunun psikometrik özelliklerini belirlemek üzere Envanterin K ve E Ölçekleri birlikte 989 deneye uygulanmıştır. Bu deneklerin %48.4'ü (n=479) kadın, %51.6'sı (n=510) erkektir. Deneklerin yaşları 13-66 arasındadır ve yaş aritmetik ortalaması 26'dır (s=9.01).

Geçerlik ve norm örneklemleri:

BCRE'nin geçerliği için bir kanıt olarak cinsiyete bağlı dağılımını görmek ve cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre normlarını belirlemek için madde analizi örnekleminde daha büyük bir örneklem üzerinde çalışılmıştır. Bu örneklem, yukarıda özellikleri verilen örneklemin de dahil olduğu toplam 1762 denekten oluşmaktadır. Bu deneklerin %48.8'i kadındır (n=859); %51.2'si erkektir (n=903). Yaş bilgisi alınmış olan 1348 deneklerin yaşlarının aritmetik ortalaması 28'dir (s=9.50). Deneklerin yaşları 13-24, 25-34, 35-66 olarak gruplandırıldığında, %45.6'sının birinci yaş grubunda, %31'inin ikinci yaş grubunda ve %23.4'ünün de üçüncü yaş grubunda oldukları görülmektedir. Eğitim düzeyleri öğrenilmiş 1279 deneklerin, %7.3'ü eğitimsiz ya da ilkökul mezunu, %5.1'i orta okul, %43.0'i lise ve %44.6'sı üniversite mezunudur. Deneklerin 1405'inin medeni durumları bilinmektedir ve bunların %69.5'i evli, %30.5'i bekar'dır.

Araç

Bu araştırmada Bem Cinsiyet Rollerini Envanteri (BCRE) Kadınsılık (K) ve Erkeklik (E) Ölçekleri üzerinde çalışılmıştır. Bem (1974) tarafından geliştirilen envanterin Kavuncu (1987) tarafından Türkçeye uyarlanan formu kullanılmıştır.

BCRE orijinal olarak, 20 kadınsılık, 20 erkeklik ve 20 sosyal beğenirlik maddelerinden oluşmaktadır ve bu maddeler kaşık sırada tek bir ölçek halinde uygulanmaktadır ve kişiler bu maddelere, kendilerini ne ölçüde tanımladığını "1. hiç uygun değil, 7: tamamen uygun" anlamına gelecek şekilde tepkide bulunmaktadırlar. K ve E ölçeklerinden

iki ayrı puan elde edilmektedir: Kadınsılık ve Erkeklik puanları. Bu puanların ortancalarına (median) göre deneklerin androjen, erkeksi, kadınsı ve belirsiz cinsiyet rollerinden hangisine sahip olduğu belirlenmektedir. Kadınsılık puanı kadınsılık ortancasının üstünde, erkeklik puanı erkeklik ortancasının üstünde olanlar androjen; kadınsılık puanı ortancanın altında, erkeklik puanı ortancanın üstünde olanlar erkeksi; kadınsılık puanı ortancanın altında, erkeklik puanı ortancanın üstünde olanlar erkeksi; kadınsılık puanı ortancanın üstünde, erkeklik puanı ortancanın altında olanlar kadınsı ve iki puanı iki ortancanın altında olanlar da belirsiz cinsiyet rolüne sahip olarak kabul edilmektedir.

BCRE'nin orijinalinin psikometrik özellikleri şöyledir (Bem 1974): İç tutarlılık alfa katsayıları iki ayrı örnekleme, K için .80, .82, E için .86, .86 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenirliği de, dört haftalık bir arayla, K için r=.90, E için r=.90'dır. Bem'in (1981) daha sonra verdiği psikometrik özellikler de bu sonuçlara büyük ölçüde benzemektedir. Bem (1981), kadınlar ve erkekler beraber olmak üzere, K medyanını 4.90 ve E medyanını da 4.95; sadece kadınlar için K medyanını 5.10 ve E medyanını 4.80; sadece erkekler için K medyanını 4.60 ve E medyanını 5.10 olarak vermektedir. Bem'e göre, özellikle küçük ya da tek bir cinsiyetten oluşan bir örnekleme çalışan araştırmacılar bu normları kullanabilirler.

BCRE'nin Türk toplumuna uyarlanması Kavuncu (1987) tarafından yapılmıştır. Bu uyarılma çalışmasında, özgün formu Amerikan toplumu için geliştirilen envanter, İngilizceyi ve Türkçeyi iyi bilen 13 kişilik bir grup tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Envanteri oluşturan 60 sıfatın Türkçe karşılıkları üzerinde görüş birliği sağlanarak Türkçe formu oluşturulmuştur. Sıfatların Türk toplumundaki kadınsılık, erkeklik ve sosyal kabul edilirlilik özelliklerine uygunluğunu 30 kişilik bir uzman grubu değerlendirmiş ve görüş birliğine varılmayan sıfatlar yerine önerilen sıfatlar konmuştur. K ölçeğinde, "neşeli, dalkavukluk yapan-yaltaklanan, sempatik, kolay aldanılan, çocuksu" sıfatları yerine "namuslu, gönül alan, ağırbaşlı-ciddi, fedakar, duygusal" sıfatları konmuştur. E ölçeğinde ise, "atletik, çözümleyici, rekabetçi, liderlik yeteneğine sahip, bağımsız, bireysel davranan, kolay karar veren, kendi kendine yeterli, kişiliği güçlü" sıfatları yerine "gözüpek, sözünde duran, cömert, ailesine karşı sorumlu, otorite

ter, mantıklı, duygularını açığa vurmeyen, kuralcı-katı, idealist" sıfatları konmuştur. Böylece BCRE'nin Türk toplumuna uygun olduğu kabul edilen formu geliştirilmiştir (Kavuncu 1987).

BCRE'nin Türkçe formunun test-tekrar test güvenilirlik katsayısı, K için .75, E için .89 (n=208) bulunmuştur (Kavuncu 1987). Kavuncu, geçerlik çalışması olarak da MMPI'nin Erkeklik ve Kadınlık ölçeklerini ölçüt olarak kullanmış ancak erkekler için istatistiksel olarak anlamlı olmayan korelasyonlar elde etmiştir. Kavuncu (1987) bu sonucun MMPI'nin kullanılan ölçeklerinin günümüz koşullarına uygun olmamasından kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir.

BCRE'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Dökmen (1991) tarafından tekrarlanmıştır. Dökmen, geçerlik çalışmasında, ölçük olarak Kandiyoti tarafından geliştirilen Cinsiyet Rollerini İle İlgili Kalıp Yargı Ölçeği'ni kullanmıştır. Bu ölçeğin kadınlık ve erkeklik alt ölçekleri ile BCRE'nin K ve E ölçekleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (K için, $r=.51$, $p<.05$; E için $r=.63$, $p<.05$; $n=100$). Bu sonuçlar, ölçeklerin geçerliği için kanıt olarak değerlendirilmiştir. BCRE'nin iki yarı güvenilirlik katsayısı da ($n=100$) K için .77 ve E için .71 bulunmuştur.

İşlem

BCRE'nin K ve E Ölçekleri çeşitli zamanlarda, ev, iş yeri ya da okul gibi ortamlarda deneklere bireysel ya da grup uygulaması biçiminde verilmiştir.

BULGULAR

Faktör analizi

K ve E Ölçeklerinin toplam 40 maddesi için, literatürde genellikle izlenen (Bledsoe 1983, Waters ve Popovich 1986, Wilson ve ark. 1990) yol izlenerek, varimaks dönüştürmeli temel bileşenler faktör analizi (N=989) yapılmıştır. Faktör analizi sonucuna göre, puanlardaki değişimin %54'ünü açıklayan ve öz değeri en az 1 olan dokuz faktör belirlenmiştir. Faktörlere giren maddeler incelendiğinde, kadınsı ve erkeksi maddelerin gruplaştıkları görülmüştür (örneğin, kuralcı, otoriter, lider gibi davranan, baskın, saldırgan maddeleri ikinci faktörü oluştururken, fedakar, başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı, merhametli, çocukları seven maddeleri üçüncü faktörde yer almışlardır). Buna dayanarak, faktör sayısının azaltılabileceği ve yorumlanabilir bir yapı bulunabileceği düşünülmüştür. BCRE'nin beklenen faktör sayısı iki olması nedeniyle maddeler önce iki faktöre zorlanarak yeni bir analiz yapılmıştır; ancak sonuçlar yorumlanabilir bulunmamıştır. Scree testine başvurulduğunda maddelerin üç faktörde toplanabilecekleri belirlenmiştir. Faktör analizi üç faktöre zorlanarak tekrarlandığında elde edilen sonuçlar Tablo 1'de görülmektedir. En düşük faktör yükü .35 alınmıştır. Üç faktör, toplam varyansın %34.36'sını açıklamaktadır.

Tablo 1

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri Kadınlık ve Erkeklik Ölçek Maddelerinin Üç Faktöre Dağılımı ve Faktör Yükleri (Özgün Kadınlık Ölçeği maddeleri koyu ve italik yazılmıştır)

Madde	FAKTÖRLER		
	1 (%13.35)	2 (%10.56)	3 (%10.45)
36. sevecen	.74		
6. boyun eğen	-.72		
7. cana yakın	.69		
38. sözünde duran	.69		
29. mantıklı	.52		
1. ağırbaşlı, ciddi	.50		
37. sıkılgan	-.49		
25. kendi ihtiyaçlarını savunan	.47		

18. haksızlığa karşı tavır alan	.44	
11. duygusal	.38	
10. duygularını açığa vurmayan	-.37	
40. yumuşak, nazık		.64
19. hassas		.58
30. merhametli		.57
39. tatlı dilli		.56
16. gönülalan		.50
22. incinmiş duyguları tamir etmeğe istekli		.49
23. kaba dil kullanmayan		.47
3. anlayışlı		.45
31. namuslu		.44
14. fedakar		.43
9. çocukları seven		.43
34. sadık		.42
8. cömert		.39
24. kadınsı		.37
2. ailesine karşı sorumlu		.37
5. başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı		.36
17. gözü pek		.63
28. lider gibi davranan		.60
15. girişken		.59
26. kendine güvenen		.58
32. otoriter		.58
4. baskın, tesirli		.53
12. erkeksi		.52
33. riski göze almaktan çekinmeyen		.52
27. kuralcı, katı		.52
20. hırslı		.51
13. etkileyici, güçlü		.45
21. idealist		.44
35. saldırgan		.38

Tablo'da görüldüğü gibi, kadınsılık ve erkeksilik maddelerinin önemli bir bölümü ayrı birer faktör oluşturmuştur. Kadınsılık maddelerinin 14 maddelerinin 14 tanesinin ikinci faktörde toplandıkları, bu faktöre erkeksilik maddelerinden ikisinin katıldığı görülmektedir; bu faktöre kadınsılık faktörü demek mümkündür. Erkeksilik maddelerinin 13 tanesi de üçüncü faktörü oluşturmuştur, bu faktöre de erkeksilik faktörü denebilir. Altı kadınsılık, 5 erkeksilik maddesinin bulunduğu birinci faktör de genel faktör olarak adlandırılabilir. Envanterin faktör yapısı-

nın Bem'in ileri sürdüğü iki faktörlü yapıya tam olarak uymadığı ancak bir ölçüde örtüştüğü belirlenmiştir. Maddelerin %70'ine yakın bölümü özgün yapıya uygun dağılmışlardır.

Madde Analizi

K ve E Ölçeklerinin bütün denekler için yapılan madde analizlerinin sonuçları Tablo 2'de ve Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 2'de madde-toplam korelasyon katsayıları verilmektedir.

Tablo 2

Kadınsılık ve Erkeksilik Ölçeği Maddelerinin Bütün Denekler (N=989) İçin
Madde-Toplam Puan Korelasyonları

Kadınsılık Ölçeği		Erkeksilik Ölçeği	
Madde	Madde-toplam	Madde	Madde-toplam
1. ağırbaşlı, ciddi	.28*	2. ailesine karşı sorumlu	.23*
3. anlayışlı	.38*	4. baskın, tesirli	.44*
5. başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı	.34*	8. cömert	.17*
6. boyun eğen	.23*	10. duygularını açığa vurmeyen	.11*
7. cana yakın	.32*	12. erkeksi	.37*
9. çocukları seven	.40*	13. etkileyici, güçlü	.50*
11. duygusal	.33*	15. girişken	.48*
14. fedakar	.35*	17. gözüpek	.42*
16. gönül alan	.36*	18. haksızlığa karşı tavır alan	.43*
19. hassas	.50*	20. hırslı	.44*
22. incinmiş duyguları tamir etmeğe istekli	.43*	21. idealist	.47*
23. kaba dil kullanmayan	.43*	25. kendi ihtiyaçlarını savunan	.13*
24. kadınsı	.36*	26. kendine güvenen	.51*
30. merhametli	.35*	27. kuralcı, katı	.46*
31. namuslu	.43*	28. lider gibi davranan	.52*
34. sadık	.39*	29. mantıklı	.39*
36. sevecen	.24*	32. otoriter	.49*
37. sıkılgan	.18*	33. riski göze almaktan çekinmeyen	.44*
39. tatlı dilli	.43*	35. saldırgan	.24*
40. yumuşak, nazik	.44*	38. sözünde duran	.15*

* p < .01

Tablo'da görüldüğü gibi, bütün madde-toplam korelasyonları anlamlıdır.

K ve E ölçek maddelerinin ayırtediciliğini belirlemek için, en yüksek puan alan 300 kişi (üst grup) ile en düşük puan alan 300 kişinin (alt grup) her maddeden aldıkları puanlar, iki ölçek için ayrı

olmak üzere, karşılaştırılmıştır. Üst ve alt grubun her maddedeki aritmetik ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına t testi ile bakılmıştır. Sonuçlar Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo'da görüldüğü gibi, iki ölçeğin de tüm maddeleri anlamlı düzeyde ayırtedicidirler.

Tablo 3

Kadınsılık ve Erkeksilik Ölçek Maddelerinin Alt ve Üst Grup Karşılaştırılması

Kadınsılık Ölçeği						Erkeksilik Ölçeği					
Madde	Alt (n=300)		Üst (n=300)		t	Madde	Alt (n=300)		Üst (n=300)		t
	X	ss	X	ss			X	ss	X	ss	
1	4.65	2.29	5.92	1.94	7.33*	2	5.36	1.76	6.17	1.32	6.38*
3	5.24	1.44	6.21	0.99	9.57*	4	3.94	1.63	5.57	1.33	13.40*
5	4.85	1.57	5.91	1.29	8.97*	8	5.53	1.30	6.09	2.15	3.89*
6	2.53	1.83	3.79	2.17	7.70*	10	4.49	2.07	5.07	1.96	3.54*
7	4.47	1.92	5.79	1.56	9.23*	12	3.44	2.35	5.63	1.98	12.33*
9	5.24	1.76	6.54	0.81	11.63*	13	3.83	1.68	5.63	1.50	15.57*
11	4.73	1.84	6.05	1.49	9.65*	15	4.29	1.69	5.91	1.24	13.36*
14	5.05	1.50	6.12	1.04	10.12*	17	4.31	1.57	6.19	3.65	8.18*
16	4.75	1.63	6.28	3.63	6.63*	18	5.18	1.61	6.49	0.92	12.22*
19	5.01	1.63	6.45	0.85	13.57*	20	4.22	1.92	5.96	1.34	12.92*
22	4.51	1.77	6.09	1.75	12.92*	21	4.48	1.79	6.22	0.98	14.83*
23	4.33	1.86	5.99	1.44	12.24*	25	4.69	1.73	5.36	1.98	4.42*
24	2.67	1.96	4.85	2.36	12.31*	26	5.15	1.45	6.56	0.65	15.37*
30	5.38	1.42	6.76	3.52	6.31*	27	3.14	1.86	5.41	1.58	16.06*
31	5.69	1.66	6.76	1.66	10.42*	28	2.55	1.62	5.59	4.40	11.24*
34	5.14	1.70	6.49	0.95	11.98*	29	4.75	1.65	6.17	1.03	12.54*
36	6.77	1.61	5.76	1.78	7.13*	32	3.84	2.00	6.03	1.16	16.36*
37	4.20	1.89	5.05	1.87	5.56*	33	4.20	1.70	6.33	3.62	9.24*
39	5.10	1.50	6.33	0.80	12.58*	35	2.88	2.08	4.15	2.12	7.41*
40	4.66	1.52	6.58	3.54	8.67*	38	5.57	1.60	6.09	1.54	4.00*

* p < .01

Güvenirlilik

K ve E Ölçeklerinin iç tutarlılık bilgisini veren güvenirlilik katsayıları, Cronbach Alfa ve iki yarı güvenirlilik katsayıları olarak bulunmuştur. K'nın alfa katsayısı .73, iki yarı güvenirlilik katsayısı ise .76'dır (N=989). E'nin alfa katsayısı .75, iki yarı güvenirlilik katsayısı .75'tir (N=989). Madde bırakmalı alfa katsayılarına bakıldığında, alfa katsayı aralığının K için .70-.73 arasında, E için de .73-.75 arasında değiştiği ve büyük bir fark olmadığı görülmüştür.

Kadınlarda (n=479), K'nın alfa katsayısı .74, iki yarı güvenirlilik katsayısı .78; E'nin alfa katsayısı .78, iki yarı güvenirlilik katsayısı .80 bulunmuştur. Erkeklerde (n=510), K'nın alfa katsayısı .72, iki yarı güvenirlilik katsayısı .75; E'nin alfa katsayısı .71, iki yarı güvenirlilik katsayısı .70 bulunmuştur.

Madde analizinde verilen madde-toplam korelasyon katsayıları da güvenirliliğin bir ölçüsü olarak alınabilir.

Geçerlik

Faktör analizi sonucunda Envanter'in faktör yapısının beklenen yapıya tam olarak uymadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç, yapı geçerliğinin tartışılır olduğunu göstermektedir; yapı geçerliğinin daha özgül yöntemlerle, doğrulayıcı faktör analizi ile sınanmasına ihtiyaç vardır. Bu çalışmada, ölçeklerin geçerliklerini gösteren bir kanıt olarak toplam puanlarda cinsiyet farkının anlamlılığına bakılmıştır; toplum iki cinsiyetten farklı roller beklediğinden ölçeklerin de bunu yansıtması gerekir. Bu amaçla yapılan t testi sonuçları Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4

Cinsiyetine göre, Kadınsılık ve Erkeksilik Toplam Puanlarının Karşılaştırılması

		Kadınsılık	Erkeksilik
Kadınlar (n=847)	X	114.25	98.28
	ss	11.64	14.32
Erkekler (n=899)	X	105.81	107.11
	ss	13.33	14.37
	t	14.04*	12.84*

* p < .01

Tablo'ya bakıldığında, kadınlarla erkeklerin K ve E puanları bakımından farklılaştıkları anlaşılmaktadır. Kadınların K puanları erkeklerinkinden, erkeklerin de E puanları kadınlarınkinden anlamlı olarak daha yüksektir.

Envanterin geçerliği için, yukarıdaki paralel bir başka kanıt olarak da, kadın ve erkek deneklerin cinsiyet rollerine göre dağılımları incelenmiştir. Geleneksel olarak kadınların kadınsı, erkeklerin de erkeksi olması beklenmektedir. Cinsiyet rollerinin dağılımı Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5

Cinsiyete Göre Cinsiyet Rollerinin Dağılımı

	Erkeksi		Kadınsı		Androjen		Belirsiz		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kadınlar	87	10.3	325	38.5	202	23.9	230	27.3	844	100
Erkekler	315	35.2	78	8.7	233	26.0	270	30.1	896	100
Toplam	402	23.1	403	23.2	435	25.0	500	28.7	1740	100

Tablo'da görülen, kadınlarla erkeklerin cinsiyet rollerine dağılımları arasındaki farklılıkların anlamlılığını sınamak için Oran Testi (Hovardaoğlu 1994) yapılmıştır. Tablo'dan açıkça görüldüğü gibi, kadınsı sayısı kadınlarda, erkeksi sayısı da erkeklerde daha fazladır. Oran testi sonuçlarına göre, kadınlarla erkekler arasında geleneksel, karşı (cross), androjen ve belirsiz cinsiyet rolünde olma bakımından anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Kısa Form

Faktör analizi ve madde analizi sonuçlarına göre, K ve E ölçeklerinin kısa formları için bir öneride bulunmak mümkündür. Tablo 1'de görülen fak-

tör analizi sonuçlarına göre, kadınsılık faktöründe yer alan ve faktör yükü yüksek ilk on maddenin, "yumuşak-nazik, hassas, merhametli, tatlı dilli, gönüt alan, incinmiş duyguları tamir etmeğe istekli, kaba dil kullanmayan, anlayışlı, namuslu" maddelerinin K Ölçeğinin kısa formunu oluşturması mümkündür. Faktör analizi sonuçlarına göre, erkeksilik faktöründe yer alan ve faktör yükü yüksek ilk on madde, "gözüpek, lider gibi davranan, girişken, kendine güvenen, otoriter, baskın-tesirli, erkeksi, riski göze almaktan çekinmeyen, kuralcı-katı, hırslı" maddeleri E Ölçeğinin kısa formu için önerilebilir. Bu kısa form için önerilen maddelerin madde analizi sonuçları da yeterli düzeydedir.

Normlar

BCRE'nin Türkçe formu için belirlenen faktörlerin özgün envanterin temel aldığı kuramsal çerçeveye tam olarak uymadığı ama literatüre aykırı olmadığı da gözlenmektedir. Farklı araştırmalarda farklı sayıda faktörler belirlenmesine karşın envanterin kullanılmasına devam edildiği gözlenen Batı'da olduğu gibi, Türkiye'de de bu envanterin kullanımı sürmektedir. Yukarıda verildiği gibi, Türkçe formun geçerliği, güvenilirliği ve madde analizi için kısmen doyurucu sonuçlar vardır. Bu nedenle, kısa formu önerilmekle birlikte uzun formu için bir norm çalışmasına gerek duyulmuştur.

K ve E Ölçeklerinin normlarını elde etmek için denekler, cinsiyet, yaş grubu ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre gruplanmışlardır. Cinsiyet, yaş grubu ve eğitim düzeyine göre K ve E Puanlarının aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve medyanları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6

Cinsiyet, Yaş, Eğitim Değişkenlerine Göre Erkeklik (ETOP) ve Kadınsılık (KTOP) Toplam Puanlarının Aritmetik Ortalamaları, Medyanları ve Standart Sapmaları

		N	X	Medyan	s
Cinsiyet					
Kadın	ETOP	847	98.28	99	14.32
	KTOP	487	114.25	116	11.64
Erkek	ETOP	899	107.11	108	14.37
	KTOP	897	105.81	107	13.33
Yaş					
13-24	ETOP	607	100.69	101	14.28
	KTOP	605	106.78	108	14.05
25-34	ETOP	415	103.67	105	15.86
	KTOP	416	111.64	112	12.12
35-66	ETOP	313	104.79	106	16.09
	KTOP	313	110.99	111	13.57
Eğitim					
İlk	ETOP	92	104.03	105	15.08
	KTOP	92	114.88	119	17.07
Orta	ETOP	63	108.09	110	14.11
	KTOP	64	112.36	112	12.26
Lise	ETOP	542	103.06	103	14.78
	KTOP	539	109.03	110	14.01
Yüksek	ETOP	566	101.27	102	15.91
	KTOP	566	109.07	110	11.89

Bütün deneklerin (N=1762) K ve E puanlarından K medyanı 111 (ortalama puana göre 5.55), E medyanı da 104 (ortalama puana göre 5.20) bulunmuştur. Sadece bu medyanların tekrarlanırlıklarına (güvenirliklerine) bakılmıştır. Bunun için, 1762 denğin içinden yaklaşık %6 oranında yansız atama yoluyla seçilen, denek sayıları 90-123 arasında değişen 30 örneklem belirlenmiştir. Bu 30 örneklemin K medyanları 110-114.5, E medyanları 101-106 arasında değişmektedir. Bu medyanların bulunan medyanlardan (K için 111, E için 104) farklı olup olmadığı parametrik olmayan testlerden Wilcoxon işaret (signed ranks) testi ile sınanmıştır. (Bu testte iki ilişkili değişkenin dağılımları karşılaştırılmaktadır. Değişken çiftleri arasındaki farklılığın büyüklüğü ve yönü hakkında bilgi vermektedir.) K medyanları ile bulunan medyan (111) arasındaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($z=0.53$, $p>.05$). Aynı şekilde E medyanları ile bulunan medyan (104) arasındaki farkın da anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($z=0.81$, $p>.05$). Bu sonuçlar, bundan sonrasının araştırmaları için norm olarak kabul edilmesi önerilen medyanların, K için 111 (5.55), E için 104 (5.20), güvenilir olduğunu göstermektedir.

Kadınların K medyanları 116 (5.80), E medyanları 99 (4.95)'dir. Erkeklerin de K medyanları 107 (5.35), E medyanları 108 (5.40)'dir. Örneklemin sadece kadınlardan ya da sadece erkeklerden oluşması halinde ya da araştırmacı gerekli görürse cinsiyete göre belirlenmiş bu medyanları kullanabilir.

TARTIŞMA

Bu araştırmanın bir amacı, Bem Cinsiyet Rollerini Envanteri'nin (BCRE) Türkçe formunun faktör yapısını belirlemektir. Faktör analizi sonuçları, Bem'in temele aldığı iki faktörlü yapıyı tam olarak yansıtmamakla birlikte literatürde bildirilenlerin bir bölümüne uymaktadır. Örneğin, Gaudreau (1977), maddelerinin yorumlanabilir dört faktöre dağıldıklarını; ancak, erkeksi sıfatların 17'sinin ilk faktörde ve kadınsı sıfatların da 13'ünün ikinci faktörde toplandığını bildirmektedir. Wilson ve ark (1990) ise Zimbabve kültüründe Envanterin üç faktörlü bir yapı gösterdiğini ama iki faktörün özgün kadınsılık ve erkeklik maddelerinin büyük kısmını içerdiğini (E'nin 18 maddesi, K'nin 16 maddesi) bildirmektedirler. Bu araştırmada ise, BCRE'nin Türkçe formunun maddelerinin yorumlanabilir üç faktörde toplandıkları, kadınsı sıfatların 14'ünün bir faktör; erkeksi

sıfatların ise 13'ünün ayrı bir faktör oluşturdukları bulunmuştur. Bu sonuçlar, K ve E ölçek maddelerinin büyük ölçüde ayrı faktörler olduklarını gösterir niteliktedir. Bu bakımdan, Gaudreau'nun (1977), Wilson ve arkadaşlarının (1990) yanısıra, başka araştırmacılar (Bledsoe 1983, Campbell ve ark 1997) tarafından da bildirilen Envanterin kadınsılık ve erkeksilik olarak adlandırılabilir ayrı iki faktörü içerdiği sonucu bir ölçüde desteklenmiştir. Ancak, Envanterin iki faktörlü bir yapı göstermemesi yapı geçerliğinin tartışmalı olduğuna işaret etmektedir. Envanterin bütün maddeleri değil ancak bir bölümü özgün yapıya uymuştur. Bu sonuç, bir ölçüde Envanterin bazı maddelerinin Türk kültürüne tam uymamasına ve bir uyarılma ölçek olmasına bağlanabilir. Cinsiyet rolleri, evrensel yanlarına karşın daha çok kültüre özgü olarak biçimlenmektedir. Burada sadece keşfedici bir analiz ile Envanterin Türkçeye uyarılan formunun faktör yapısına bakıldığı için başka analizlere ihtiyaç vardır. Envanterin yapı geçerliğinin, başka örneklerde ve doğrulayıcı analizlerle sınanması daha net sonuçlar verebilir. Thompson'un (1989) belirttiği gibi, bir ölçeğin faktör yapısının değişmez bir yapı olarak gösterilebilmesi ancak farklı araştırmalar aynı yapıyı belirlediklerinde mümkün olabilir. Bu da çeşitli örnekler üzerinde çalışan çok sayıda araştırmaya ihtiyaç olduğu anlamına gelmektedir.

Faktör analizi sonucunda yorumlanabilir bulunan üç faktörün toplam varyansın ancak %34'ünü açıklayabildiği görülmektedir. Bu düşük bir orandır ama bazı araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Örneğin, Wilson ve ark (1990), yorumlanabilir buldukları üç faktörün toplam varyansın ancak %32.2'sini açıkladığını bildirmektedirler.

Faktör analizinin ilginç bir sonucu, kadınsı altı sıfatla erkeksi beş sıfatın ayrı bir faktör oluşturmasıdır. Bu bulgu, kadınsılık ve erkeksilik maddelerinin kendi içlerinde daha karmaşık birer yapı olduklarını gösteren diğer araştırmaların sonuçlarıyla uyumaktadır (örneğin, Bledsoe 1993, Gaudreau 1977, Wilson ve ark 1990). Kadınsılık ve erkeksilik faktörlerinden ayrı bir faktör oluşturan maddelerin, kültürel nedenlerle ya da çok açık olmayan ifadeleri içerdiklerinden ne tam kadınsı ne de tam erkeksi sayılamayan özellikler oldukları düşünülebilir. Örneğin, K Ölçeği maddeleri olan boyun eğen ve sıklılgan maddelerinin negatif faktör yükü ile birinci faktörde yer aldıkları görülmektedir. Bu sonuç,

boyun eğmenin bir özellik olarak onaylanmamasından ve sıklılgan sıfatının da kadınsı bir özellik olarak düşünülebilecek utangaçlığı tam yansıtmamasından ileri gelebilir. Ağırbaşlı, ciddi maddesinin de bu genel faktörde yer alması, kültürel olarak daha çok kadınlardan beklenen ağırbaşlılık ile daha çok erkeklere yakıştırılan ciddiyetin birlikte sunulmasından ileri gelmesi mümkündür. Öte yandan, Kavuncu'nun (1987) uyarılma çalışmasında Envantere dahil edilen sıfatlardan K Ölçeğindeki ağırbaşlı-ciddi ve duygusal özelliklerinin ve E Ölçeğindeki sözünde duran, mantıklı, duygularını açığa vurmayan özelliklerinin bu genel faktörde yer aldıkları da gözlenmektedir. Bu da uyarılma çalışması sırasında eklenen bazı maddelerin iyi işlemediğini gösterebilir.

Kadınsılık faktöründe toplanan maddelerin, genelde bakım ve ilgi sağlayıcı olarak tanımlanan (Bem, 1974) klasik kadın tipine ve özeldede terbiyeli, uslu olması beklenen Türk kadın tipine büyük ölçüde uygun olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak, envanterde erkeksi özellik olarak görülen ailesine karşı sorumlu ve cömert maddeleri de burada kadınsılık faktöründe yer almıştır. Erkeksilik faktöründeki maddelerin ise hepsi E Ölçeği maddeleridir ve genel olarak tipik Türk erkeğine uygun özellikleri içermektedir.

Faktör analizi sonucunun beklenene tam uymasına karşılık Envanterin madde analizi bulgularına bakıldığında ölçek maddelerinin hem homojenliğe uygun oldukları hem de ayırt edici oldukları gözlenmektedir. Güvenirlik ve geçerlik bulguları da BCRE'nin K ve E Ölçeklerinin güvenilir ve kısmen geçerli olduğunu göstermektedir. Daha önce bulunan (Kavuncu 1987, Dökmen 1991) güvenirlilik katsayıları ile burada bulunan güvenirlilik katsayıları arasında büyük yakınlık vardır ve Envanterin E ve K ölçeklerinin güvenilir ölçekler oldukları söylenebilir. Bu iki ölçeğin Türkçe formunun güvenirliliği, Bem'in (1974) bildirdiğinden biraz düşük olmakla birlikte yeterli düzeydedir ve başka araştırmalarda (örneğin, Alain 1987, Martin ve Ramanaiah 1988, Wilson ve ark 1990) verilen iç tutarlılık katsayılarından çok farklı değildir.

Ölçek puanlarının kadınlarla erkekler için farklı olduğu bulunmuştur ve bu sonuç, literatürde de belirtildiği gibi (Reed-Sanders ve ark 1985) Envanterin geçerli bir ayırıcı olduğunu gösteren bir bulgu

olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, Envanter sonuçlarına göre geleneksel cinsiyet rollerinin kadınlarda ve erkeklerde farklı oranlarda dağıldıkları belirlenmiştir. Literatürde başka toplumlarda da bu dağılımın gözlemlendiğini bildiren sonuçlar bulunmaktadır (Bem 1977, Maloney ve ark 1981, Reed-Sanders ve ark 1985, Ryan ve ark 1987). Bunlar da geçerlik için birer kanıt olarak değerlendirilebilir. Envanterin Türkçe formunun, madde yapısının ve güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu ve geçerliği için de bazı kanıtlar bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle diğer bazı kültürlerde kullanıldığı görülen (Alain 1987, Maloney ve ark 1981, Reed-Sander ve ark 1985, Ryan ve ark 1987, Wilson ve ark 1990) Envanterin Türk kültüründe de kullanılabilirliğinden söz edilebilir. Ancak yapı geçerliğinin yeniden sınanmasına ihtiyaç vardır. Kültürlerarası psikoloji literatürüne (Kağıtçıbaşı ve Berry 1989) geçen, bu envanterin Türk toplumunda geçerli bir kadınsılık-erkeklik farklılaşması için iyi işleyen bir ölçek sayılabileceği yönündeki bulgularla (Gürbüz 1989) bu sonuçlar tam uyuşmamaktadır. Bu farklılık, bu araştırmada Envanterin Kavuncu'nun (1987) Türk toplumuna uyarladığı formu üzerinde çalışılmasından ve daha çeşitli yönleri ile incelenmesinden kaynaklanabilir.

Batı toplumunda Envanterin kısa formunun kullanılması yaygınlaşmaktadır. Bem (1981) de kısa formunun daha güçlü olduğunu bildirmektedir ve başka araştırmalarda da bu yargı tekrarlanmıştır (Campbell ve ark 1997, Martin ve Ramanaiah 1988). Envanterin Türkçesinin de kısa formu üzerinde ayrıntılı çalışılması gereklidir. Eğer Batı için olduğu gibi daha doyurucu sonuçlar alınır, bu kısa formun kullanılması yeğlenebilir. Ancak bu kısa formun incelenmesi, psikometrik özelliklerinin

belirlenmesi ve normlarının çıkarılması gerekmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada, Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Kavuncu (1987) tarafından Türk toplumuna uyarlanan formunun psikometrik özellikleri incelenmiştir. Faktör yapısı ile ilgili olarak Batı literatüründeki tartışmalara paralel olarak Türkçe formunun da tartışmalı olduğu görülmektedir. Burada keşfedici faktör analizi yapılmıştır ancak Envanterin faktör yapısının netleşmesi için, kuramsal ve alternatif modeller geliştirilip bunların doğrulayıcı faktör analiziyle sınanmasına gerek vardır.

Kavuncu'nun uyarlama çalışmasında, Envanterin Türk toplumuna daha uygun hale getirilmesi amacıyla bazı maddelerinin değiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu şeklinin de Türk toplumunda geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak kullanılabilmesi görülmektedir. Ancak, yapı geçerliğinin sınanmasına yönelik başka çalışmalara gerek vardır.

Tüm eleştirilere rağmen, Batı'da BCRE'nin kullanımı devam etmektedir. Bu, kısmen Envanterin gücünden ileri gelse de bir ölçüde alışkanlığa da bağlanabilir. Türkiye'de de Envanterin yetersizliği hakkında bulgular vardır (Gürbüz 1989) ama yerine yenisi konmamıştır. Yapılacakların en iyisi kültürümüze uygun özgün ölçekler geliştirmektir. Buna yönelik faaliyetler fazla değildir. Cinsiyet rolü ile ilgili olarak kültürümüze uygun bir ölçek geliştirilmeğe çalışılmıştır (Altan 1993) ancak üzerinde fazla inceleme yapılmamıştır. Özgün ölçekler geliştirilmediği sürece, uyarlama ölçeklerin iyileştirilmesiyle yetinmek durumunda kalınacaktır.

KAYNAKLAR

Alain M (1987) A French version of the Bem Sex Role Inventory. *Psychological Reports*, 61: 673-674.

Altan S (1993) Altan Cinsiyet Rolü Ölçeği'ni Türk kültüründe geliştirme çalışması. Yayınlanmamış lisans tezi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara.

Bem SI (1974) The measurement of psychological androgyny. *J of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (2): 155-162.

Bem SL (1975) Sex role adaptability: One consequence of psychological androgyny. *J of Personality and Social Psychology*, 31 (4): 634-643

Bem SI (1977) On the utility of alternative procedures for assessing psychological androgyny. *J of Consulting and Clinical Psychology*, 45 (2): 196-205.

Bem SL (1979) Theory and measurement of androgyny: A reply to the Pedhazur-Tetenbaum and Locksley-Colten critiques. *J of Personality and Social Psychology*, 37 (6): 1047-1054.

Bem SL (1981) Bem Sex-Role Inventory. Professional manual. Palo Alto: Consulting Psychologists Press, Inc.

Bem SL, Lenney E (1976) Sex typing and the avoidance of cross-sex behavior. *J of Personality and Social Psychology*, 33 (1): 48-54.

Bem SL, Martyna W, Watson C (1976) Sex-typing and androgyny. Further explorations of the expressive domain. *J of Personality and Social Psychology*, 34 (5): 1016-1023.

Bledsoe JC (1983) Factorial Validity of the Bem Sex Role Inventory. *Perceptual and Motor Skills*, 56: 55-58.

Campbell T, Gillaspay JA, Thompson B (1997) The factor structure of The Bem Sex Role Inventory (BSRI). Confirmatory analysis of long and short forms. *Educational and Psychological Measurement*, 57 (1): 119-124.

Constantinople A (1973) Masculinity-femininity: An exception to a famous dictum? *Psychological Bulletin*, 80 (5): 389-407.

Dökmen Z (1991) Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35 (1): 81-89.

Dökmen ZY (1997a) Çalışma, cinsiyet ve cinsiyet rolleri ile evişleri ve depresyon ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 12 (39): 39-56.

Dökmen ZY (1997b) Anne ve babaya benzerlik algısı: Anne, baba ve kişi özelliklerinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 12 (40): 19-37.

Faulkender P J (1987) Validity of using Bem Sex Role Inventory norms on other samples: Analysis of a southern sample. *Psychological Reports*, 60: 399-406.

Gaudreau P (1977) Factor analysis of the Bem Sex Role Inventory. *J of Consulting and Clinical Psychology*, 45 (2): 299-302.

Gürbüz E (1989) A measurement of sex-trait stereotypes. Yayınlanmamış master tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Hiller DV, Philliber WW (1985) Internal consistency and correlates of the Bem Sex Role Inventory. *Social Psychology Quarterly*, 48 (4): 373-380.

Hovardaoğlu S (1994) Davranış bilimleri için istatistik. Ankara: Hatipoğlu.

Kağıtçıbaşı Ç, Berry JW (1989) Cross-cultural Psychology: Current research and trends. *Annual Review of the Psychology*, 40: 493-531.

Kavuncu N (1987) Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Türk toplumuna uyarılma çalışması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Locksley A, Colten ME (1979) Psychological androgyny: A case of mistaken identity? *J of Personality and Social Psychology*, 37 (6): 1017-1031.

Maloney P, Wilkof J, Dambrot F (1981) Androgyny across two cultures: United States and Israel. *Cross-Cultural Psychology*, 12 (1): 95-102.

Martin HJ, Ramanaiah NV (1988) Confirmatory factor analysis of the Bem Sex Role Inventory. *Psychological Reports*, 62: 343-350.

Maznah I, Choo PF (1986) The factor structure of The Bem Sex Role Inventory (BSRI). *International Journal of Psychology*, 21: 31-41.

Myers AM, Gonda G (1982) Empirical validation of the Bem Sex Role Inventory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43 (2): 304-318.

Pedhazur EJ, Tetenbaum TJ (1979) Bem Sex Role Inventory: A theoretical and methodological critique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37 (6): 996-1016.

Reed-Sanders D, Dodder R A, Webster L (1985) The Bem Sex Role Inventory across three cultures. *The Journal of Social Psychology*, 125 (4): 523-525.

Ryan G, Dolphin C, Lundberg U, Myrsten AL (1987) Sex role pattern in an Irish student sample as measured by the Bem Sex Role Inventory. Comparisons with an American sample. *Sex Roles*, 17 (1/2): 17-29.

Schmitt BH, Millard, RT (1988) Construct validity of the Bem Sex Role Inventory (BSRI): Does the BSRI distinguish between gender-schematic and gender-ashematic individuals? *Sex Roles*, 19 (9/10): 581-588.

Spence JT, Helmreich R (1979) On assessing androgyny. *Sex Roles* 5: 721-738.

Strahan RF (1975) Remarks on Bem's measurement of psychological androgyny: Alternative methods and supplementary analysis. *J of Consulting and Clinical Psychology*, 43 (4): 568-571.

Thompson B (1989) Meta-analysis of factor structure studies: A case study example with Bem's androgyny measure. *The J of Experimental Education*, 57 (2): 187-197.

Ward C, Sethi RR (1986) Cross-cultural validation of the Bem Sex Role Inventory. Malaysian and South Indian Research. *J of Cross-Cultural Psychology*, 17 (3): 300-314.

Waters LK, Popovich PM (1986) Factor analysis of sex-typed items from the Bem Sex Role Inventory: A multiple replication across time. *Psychological Reports*, 59: 1323-1326.

Wilcox C, Francis LJ (1997) Beyond gender stereotyping: Examining the validity of the Bem Sex Role Inventory among 16- to 19-year old females in England. *Personality and Individual Differences*, 23 (1): 9-13.

Wilson D, McMaster J, Greenspan R., Mboyi L, Ncube T, Sibanda B (1990) Cross-cultural validation of the Bem Sex Role Inventory in Zimbabwe. *Personality and Individual Differences*, 11 (7): 651-656.

Windle M, Sinnott JD (1985) A psychometric study of the Bem Sex Role Inventory with an older adult sample. *J of Gerontology*, 40 (3): 336-343.

Wong FY, McCreary D, Duffy KG (1990) A further validation of the Bem Sex Role Inventory: A multitrait-multimethod study. *Sex Roles*, 22 (3/4): 249-259.

* **Yazarın notu:** Verilerin toplanmasında yardım eden Suzan Mert'e; Rûveyda Tıġlı'ya; Z. Arzu Aytaç'a ve Seyhan Uzar'a; Hande Çırakkuzuoġlu'na, Funda Halkacı'ya tešekkür ederim. Verilerinin bu ölçekle ilgili henüz kendisinin bile deġerlendirmedięi bölümünü kullanmama izin verdiięi için Araš. Gör. Uzm. Psk. Derya Hasta'ya ayrıca tešekkür ederim.